

Зоряна Адамська,
канд. психол. н., доцент,
Тернопільський національний
педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

ВПЛИВ АГРЕСИВНОГО МЕДІАСЕРЕДОВИЩА НА СВІДОМІСТЬ ДИТИНИ

У статті здійснено теоретичний аналіз наукових підходів до визначення понять «медіапростір», «медіасередовище»; висвітлено результати експериментальних досліджень щодо рівнів можливого впливу медіа-насилства; обґрунтовано основні проблеми агресивного медіа-впливу на розвиток свідомості дитини.

Zoriana Adamska

INFLUENCE OF MEDIA ENVIRONMENT ON CHILD CONSCIOUSNESS

The article presents a theoretic analysis of scientific approaches to the definition of "media space", "media sphere", highlights the results of experimental studies on the levels of possible impact of media violence, outlines main problems of aggressive media influence on the development of the child's consciousness.

Сьогодні, коли в українському суспільстві відбуваються докорінні зміни на політичному, економічному, соціальному, національному, і, що найважливіше, на духовному рівнях, особливо гостро відчувається вплив багатофункціонального й багатозначного інформаційного середовища. У сучасній науковій літературі можна зустріти багато неоднозначних точок зору щодо особливостей впливу медіапродукції на особистість. Так, деякі дослідники (Д. Джонс, О. Величко, І. Зубавіна, О. Косюк, О. Федоров, С. Фішбах, Е. Штайн та ін.) вказують на такі позитивні ефекти медіавпливів, як можливість задоволення важливої суспільної потреби, відволікання агресивних руйнівних імпульсів особистості; наявність розвивально-виховного потенціалу, адже «новітні казки» дають змогу реципієнту (особливо дитині) без серйозного ризику для себе опрацювати вікові страхи, отримуючи в результаті додатковий досвід пізнання себе й світу.

І справді, якщо звернутися до досліджень, в яких розглядаються соціально-психологічні особливості та основні функції засобів масової інформації, узагальнено можна зробити висновок про величезну і водночас специфічну роль засобів масової інформації в процесі соціального пізнання, формування суспільної свідомості, громадської думки, розвитку особистості загалом. Так, Г. Андреева розглядає низку специфічних особливостей впливу засобів масової інформації на маси людей: організованість та структурованість масштабної інформації; інформування населення і масовість комунікації; чіткість і доступність тексту для сприймання; особлива, навіть, специфічна, роль комунікатора, яким виступає цілий колектив учасників і творців тексту (телепередач, репортажів тощо) [1].

Н. Богомолова розглядає низку соціально-психологічних функцій засобів масової інформації: соціального орієнтування людини і групи, формування соціальної ідентичності, контакту з іншими людьми, самоутвердження [2].

Однак, у контексті сучасного інформаційного суспільства, саме поняття ЗМІ набуло більш глобального тлумачення. Сьогодні як у побутовому, так і в науковому обігу все ширше використовуються такі поняття, як «медіа», «медіасередовище», «медіапростір» тощо. Одне з перших досліджень, присвячених розробці комплексних концепцій медіасередовища, належить Н. Кирилової, яка стверджує: «Медіа – це не просто засіб для передачі інформації, це ціле середовище, в якому виробляються, естетизуються і транслюються культурні коди» [4, с. 22]. Медіасередовище розуміється дослідницею як сукупність соціальних умов, у контексті яких функціонує медіакультура.

На думку Д. Шаронова, термінологічна еволюція від засобів масової інформації або комунікації до середовища, тобто медіасередовища відображає нове розуміння медіа як середовища становлення «особливого комунікативного простору медіакультури» [6, с. 235].

Ґрунтовне соціально-психологічне тлумачення поняття «медіасередовище» здобуло в монографії О. Петрунько: «У результаті накладання і взаємопроникнення суб'єктивних реальностей окремих індивідів, об'єктивної реальності соціального світу і віртуальної реальності, сформульованої мас-медіа (і дискурсів цих реальностей), утворюється медіасередовище, наповнене множиною смислів, які виникають, існують і функціонують там завдяки спільним зусиллям усіх включених у нього учасників. Тож соціальне середовище існування людей в інформаційних суспільствах може бути визначене як медіасередовище, що має свої особливості, належні середовищу ресурси і потенційні ризики» [5, с. 164].

Сьогодні науковці все частіше звертають увагу на проблеми медіавпливу. Однією з найактуальніших соціальних проблем ХХІ століття залишається агресивний вплив медіа, особливо на дітей. Розглядаючи низку специфічних ознак сучасного медіасередовища, О. Петрунько особливу увагу приділяє таким його найочевиднішим ознакам, як емоціогенність, стресогенність і агресивність, які вказують на його потенційну

деструктивність [5]. Трансляція сцен жорстокості і насильства у випусках новин – лише один із небагатьох аспектів цієї проблеми, хоча, без сумніву, важливий. Серйозніше занепокоєння з приводу медіа-насильства викликає у суспільстві більшою мірою зміст художніх і мультиплікаційних фільмів, а також жорстокі відеоігри та контент Інтернет-сайтів.

Протягом усієї історії наукового пошуку в сфері медіавпливу більшість дослідників (Т. Робінсон, Ф. Зіммерман, Л. Ерон, А. Бандура та ін.) виявляла яскраві свідчення того, що перегляд фільмів та інших телепередач з елементами жорстокості призводить до проявів насильства. Соціальні психологи розглядають три рівні можливого впливу медіа-насильства: когнітивний (Дж. Гербнер, М. Вобер, Б. Гантер, Т. Тайлер та ін.), афективний (Дж. Кантор, Б. Уїлсон, Г. Спаркс, К. Хоффнер та ін.), поведінковий (С. Фішбах, Р. Зінгер, Д. Зілманн, Б. Гантер, П. Танненбаум, Л. Берковіц, А. Бандура та ін.).

Про когнітивний вплив медіа свідчить зміна сприймання глядачем реального світу при перегляді сцен насилля. Так, у 1970-х роках Дж. Гербнер і його колеги виявили позитивну кореляцію між часом, затраченим на перегляд телепередач, і особливостями світосприйняття. Глядачі, які більше часу проводили біля екрана телевізора, сприймали світ як більш небезпечний, порівняно з тими, хто приділяв перегляду телепередач значно менше часу. З допомогою змістового аналізу телепередач дослідники також підтвердили, що світ, який зображується телебаченням, надзвичайно жорстокий і сповнений насильства [3].

М. Вобер і Б. Гантер виявили, що особливості світосприйняття глядача залежать швидше від характеру програм, ніж від часу, проведеного біля екрана телевізора. Б. Гантер виділив чотири основні категорії факторів, які знижують інтенсивність впливу телевізійних образів на світогляд глядачів, і назвав їх рівнями судження: специфіка передачі (типи телепередач, яким віддає перевагу глядач), її сприйняття глядачем та інтерпретація, особисте ставлення індивіда до насильства (особистий досвід), специфіка ситуації (особисті обставини життя людини, середовище) [3].

Інші дослідження підтверджують той факт, що кожна людина, незалежно від віку, емоційно реагує на медіа-насильство. Дослідниками вивчалася реакція глядачів на телепрограми, які містять сцени різного роду насилля: від тілесних пошкоджень до загрози їх заподіяння. Особливу увагу дослідники приділили реакції дітей (Дж. Кантор, Б. Уїлсон, Г. Спаркс, К. Хоффнер та ін.). Як виявилось, при перегляді відповідного виду телепередач діти (від 3 до 11 років) відчувають виражений страх. Так, Дж. Кантор помітив, що дуже маленькі діти відчувають більш сильний страх від загрозливих персонажів і ситуацій, тоді, як трохи старші діти лякаються не стільки самих образів, скільки загрозливих подразників, як конкретних, так і абстрактних [3].

У дослідженнях Дж. Кантора та Б. Уїлсона було встановлено взаємозв'язок між рівнем розвитку дитини і вираженням страху після перегляду відповідних фільмів.

Дослідження, проведені Дж. Кантором та А. Натансоном, підтвердили той факт, що діти відчувають страх при перегляді не тільки художніх фільмів, але й новин. Майже 40% опитаних дітей були налякані або засмучені чимось, що вони побачили у новинах. Серед таких, що лякають, виявилися повідомлення про акти насильства, здійснені незнайомими людьми, репортажі про стихійні лиха, а також про голод і війни у зарубіжних країнах. Маленькі діти були схильні до емоційної реакції на такі загрозливі образи, як зброя і сцени смерті людей, в той час, як у старших дітей страх був викликаний більш абстрактними причинами – загрозою атомної війни, обстрілу чи загибелі. Подальші дослідження засвідчили, що реакція страху на фільми жахів, пережита в дитинстві і юності, часто проявляється і в зрілому віці. Чим раніше в дитинстві мав місце цей страх, тим він був сильнішим [3].

Найбільш яскраво та очевидно вплив медіа-насильства проявляється у поведінці дитини. Як підтверджують дослідження (С. Фішбах, Р. Зінгер, Д. Зілманн, Б. Гантер, П. Танненбаум, Л. Берковіц, А. Бандура та ін.), наслідки медіа-насильства проявляються через такі процеси: катарсис, збудження, дезінгібіція (розгальмування), імітація і десенсибілізація.

Зокрема, С. Фішбах у своїх експериментах спостерігав, що індивіди здатні до вивільнення агресії, не застосовуючи насильства, а тільки з допомогою перегляду бойовиків або навіть малюючи сцени насилля у власній уяві. Результати спостережень, проведених С. Фішбахом і Р. Зінгером засвідчили, що хлопчики, які дивилися в основному програми, що не містили насильства, вели себе більш агресивно по відношенню до ровесників, ніж ті, які дивилися бойовики, що засвідчує ефект катарсису [3].

Б. Гантер припустив, що обмежений ефект катарсису обумовлюється відповідними когнітивними здібностями людини. Його дослідження засвідчили, що люди з розвинутою уявою чи фантазією здатні вивільняти накопичений гнів при перегляді сцен насильства і жорстокості, тоді як інші, не наділені такою яскравою уявою, не здатні пережити катарсис [3].

П. Танненбаум і Д. Зілманн виявили, що при перегляді сцен насильства глядач відчуває емоційне збудження, яке має фізіологічні прояви. Хоча самі глядачі не пов'язують підвищення рівня збудження зі змістом телепередач [3].

Чи не найбезпечнішим можна вважати механізм дезінгібіції, який пояснюється положенням про те, що по мірі звикання телеглядачів до сцен насильства і жорстокості, особливо насильства, оправданого ситуацією або санкціонованого суспільством, послаблюється гальмуюча дія соціальних санкцій, спрямованих проти скоєння правопорушень. Так, дослідження Л. Берковітца підтвердили, що глядачі дійсно ведуть себе більш агресивно після перегляду фільмів, у яких насильство представлено як санкціоноване, особливо якщо вони відчували гнів ще до початку перегляду [3].

В основі механізму імітації лежить концепція научіння шляхом спостереження. Зокрема, як підтвердили експерименти А. Бандури, глядачі (діти) вивчають моделі поведінки, які спостерігали при перегляді фільму, і самі згодом намагаються їх відтворити. Маленькі діти ототожнюють себе з персонажами фільмів і намагаються копіювати їх [3].

При регулярному перегляді сцен насильства глядачі стають все менш сприйнятливими до жорстокості на екрані і з більшою готовністю приймають насильство в реальному житті. Яскравим свідченням цього явища, яке соціальні психологи називають десенсибілізацією, стали експериментальні дослідження, проведені Р. Дрбманом і М. Томас та ін. [3].

Беручи до уваги ці три рівні впливу медіа-насильства, не слід забувати про те, що, чим менший досвід взаємодії з медіа-реальністю має індивід (зокрема, дитина), то й імовірніше він застосує щодо неї сформовані в нього загальні знання про світ і взаємодіє з нею за тими самими правилами, що й зі звичайним і звичним для нього соціальним повсякденням. Відтак створена медіа-віртуальна реальність легко проникає в суб'єктивну реальність медіаспоживачів, займає існуючі там «порожнини», вкорінюється у свідомість членів інформаційного суспільства, в соціальне середовище їх існування і опосередковує зв'язок між ними [5]. Саме свідомість стає мішенню медіа-впливу як впливу інформаційно-психологічного. Однак, якщо в дорослих належна система захисту здебільшого сформована, то свідомість дитини, як і вона сама, є досить вразливою до медіаподразників.

Таким чином, проаналізувавши деякі теоретичні уявлення і експериментальні дослідження особливостей впливу медіасередовища на особистість, можна зробити висновок про те, що ефект цього впливу в значній мірі залежить від аудиторії, на яку він спрямований. Якщо реципієнтами масової інформації є доросла, зріла аудиторія, то очевидно, такий вплив буде мати більше позитивних ознак: доступ до необхідної інформації, зразки і моделі поведінки в соціумі, приклади належних, соціально прийнятних переживань тощо. Однак якщо споживачем агресивної медіапродукції є дитина, досвід якої ще незначний або його зовсім немає, у неї формується ставлення до агресії, до насильства як до природного повсякденного явища, яке не може мати серйозних негативних наслідків. Соціально-психологічний зміст таких феноменів, як агресія, насильство сьогодні відчутно набуває істотних змін. Зокрема, насильство не сприймається як реально небезпечне для життя, але при цьому не втрачає своєї потенційної деструктивності: у дітей не лише закріплюються хибні уявлення про означені феномени, а й формується викривлена картина світу, елементами якої є вони.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреева Г. Психология социального познания : [учебное пособие] / Г. Андреева. – М. : Издательство «Аспект-Пресс», 2004. – 288 с.
2. Богомолова Н. Социальная психология массовой коммуникации : [учеб. пособие для студентов вузов] / Н. Богомолова. – М. : Издательство «Аспект-Пресс», 2008. – 191 с.
3. Брайант Дж. Основы воздействия СМИ / Дж. Брайант, С. Томпсон ; пер. с англ. – М. : Издательский дом «Вильямс», 2004. – 432 с.
4. Кириллова Н. Медиакультура : от модерна к постмодерну / Н. Кириллова. – М., 2006. – 448 с.
5. Петрунько О. Діти і медіа : соціалізація в агресивному медіасередовищі : [монографія] / О. Петрунько. – [2-ге вид.]. – Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2011. – 480 с.
6. Шаронов Д. О коммуникативном смысле медиатизации / Д. Шаронов // Вестник ВГУ. – Воронеж. – 2008. – № 2. – С. 234–239.